

УДК 32:929 Сун Јатсен
94(510)''18/19''
323.27(510)''1911''

Др Радосав Пушић, ред. проф.
Филолошки факултет, Универзитет у Београду
raja@fil.bg.ac.rs

Оригинални научни рад
Примљен: 14.2.2024.
Прихваћен: 25.5.2024.

Сун Јатсен, друштвени реформатор и кинеска револуција 1911.

Апстракт: Азија крајем 19. века доживљава радикалне и неповратне промене. То раздобље је обележило неколико сукоба: кинеско-француски рат (1884), кинеско-јапански рат (1894), руско-јапански рат (1904–1905). Али и два устанка у самој Кини, устанак Таипинг (1850–1864) и Боксерски устанак (1900). Кина се нашла у веома незавидној ситуацији. Губила је како свој утицај тако и своје територије. Светске силе тога времена почињу да развијају стратегију распарчавања Кине, планирајући да од ње узму што је могуће више ресурса и њеног богатства. Изгубљени ратови, од опијумских ратова па надаље, наметнули су јој погубне уговорне обавезе, које је она тешком муком могла да испуни. Осиромашење државе и народа, безнађе, срамота услед војних пораза, губитак самопоуздања, неутемељено величање „западних” вредности, самопонижење, природне катастрофе, дух инфериорности у односу на друге успешније земље, итд., само су део онога што се у кинеском друштву одиграло. Зато се кинеска револуција из 1911. године доживљава као кључан догађај у радикалној промени кинеске стварности. Стварање Републике Кине, и значај Сун Јатсена у том историјском догађају, незаобилазна је тачка у разумевању кинеске модерности.

Кључне речи: кинеска револуција 1911, Сун Јатсен, тајна друштва, паназијанизам, Република Кина

Abstract: In the late nineteenth century, Asia experienced radical and irreversible changes. The period was marked by several conflicts: the Sino-French War (1884), the Sino-Japanese War (1894) and the Russo-Japanese War (1904–1905), but also by two uprisings in China itself, the Taiping Rebellion (1850–1864) and the Boxer Rebellion (1900). China found itself in

an unenviable position. It was losing both its influence and its territories. The world powers of the time began to develop a strategy according to which a plan was made to divide China and take as many of its resources and as much of its wealth as possible. All the conflicts that China lost since the Opium Wars imposed unequal treaties, whose terms it struggled hard to fulfill. The impoverishment of the country and the people, hopelessness, shame caused by military defeats, loss of self-confidence, unfounded glorification of "Western" values, self-humiliation, natural disasters, a spirit of inferiority in relation to other more successful countries, etc., were only part of what was happening in Chinese society. That is why the role of the Chinese Revolution of 1911 is considered to be crucial for the radical change in the Chinese reality. The establishment of the Republic of China, and the importance of Sun Yat-sen in that historic event, is essential for understanding Chinese modernity.

Keywords: Chinese Revolution of 1911, Sun Yat-sen, secret societies, Pan-Asianism, Republic of China

1.

Постоје детаљи, мале, не тако лако уочљиве ствари, на којима се и са којима се најбоље види све што смо „велико” сањали, желели, тражили, изгубили, остварили, добили. Само по себи ништа није ни велико ни мало, димензије му кроји наше око, мисао, осет, емоција. Када се посматра једно време углавном се виде његови широки потези, велики подухвати, важни догађаји, знаменити људи, итд., а мало или готово уопште се не обраћа пажња на детаље, минијатурне гравуре, танано уплетене линије, избледеле шаре, које је то време, заједно са људима и силама космоса и природе, изаткало.

Прича о Сун Јатсену, оцу кинеске нације, и кинеској револуцији из 1911. године много је занимљивија, живља, поучнија ако се приповеда из угла тих малих детаља, те филигранске резбарије коју је живот, такав какав јесте, издубио. Наравно, није могуће заобићи оно што се свима чини „велико” у нечијем животу и времену, али се, поучен личним искуством, ту не треба много задржавати.

Рецимо, један детаљ, феномен, околност или навика везана за обичајно право открива више од небројених студија. Да сте којим случајем, пред крај деветнаестог или почетком двадесетог века, некога ко се сретао са Суном питали које је његово „право име” остали бисте, у најмању руку, затечени, збуњени, запрепашћени. Зашто? Прво, није сигурно да би саговорник знао више од два његова имена која је користио, а упућенији би вам дали малу листу различитих имена која је он себи надевао према тренутку, потребама, земљи и приликама. Ко је био Сун Јатсен? Ко је био Сун Деминг? Ко је био Сун Вен? Ко је био Сун Џунгшан? Ко је био Накајама Шо? Ко је био тај човек са бројним именима? И какве везе он или „они” имају са кинеском револуцијом 1911?

Име је „прст судбине”, сабрана жеља, нада или слутња коју неко са њим уноси у живот. Кинези су одувек водили рачуна о томе које ће име добити њихово дете. Та веза имена и човека, бар се тако њима чинило, није била обична. Упућивала је на неке „космичке везе”, тачке око којих ће исплести живот. Име је посебна врста енергије, исходиште, извор наших мисли, емоција, хтења, дела.

Тако је прво име које је породица дала Суну било Сун Деминг (Sun Deming 孙德明). Ако занемаримо Сун, као презиме, слика коју је његово прво име понудило свету, ако се окренемо етимолошкој вредности ових карактера, било је „моћно светло”, а они су се могли протумачити, јер смисаона вредност карактера то допушта, и као „сјајна врлина”. По обичајном праву, пре него што дете понесе своје име оно је добијало „мало” име, што је у његовом случају било име Дисижанг (Dixiang 帝象), у значењу „божански изглед”, „налик богу”.¹ А у време када је започињао своје школовање почео је да користи име Вен (Wen 文), и у свим каснијим документима забележено је име Сун Вен. Ово *вен* је веома занимљиво јер се изворно везује за „космичке шаре” које се, попут „архетипских слика”, утискују у нас и битно одређују како то што ми јесмо тако и правце наших кретања. *Вен* је пиктографски био везан за слику „човека ишараног, бојама украшеног тела, који игра”, тако да је најизворније значење ове речи било „украшавати”, „наносити шару”.² Касније ће се она везати за писмо, поезију, књижевност и, у најопштијем смислу, за ученост, културу. Из једног другог угла посматрано, може се рећи да је ово „вен” указивало на још једну димензију коју је значајно нагласити. Наиме, у животу ученог човека једна од најважнијих ствари јесте *вен* или „шара” коју он исписује. Јер по том „запису”, а то је у ствари наше дело, или све што у животу чинимо, други ће судити о нашој суштини. А то *вен* се, ослушкујући ритмове васељене и даха природе, остварује тако што човек има слободу, привилегију, муку, напор, да сопственим делима, самоусавршавањем испише „сопствену шару” која ће сликати, чувати, причати причу његовог живота. Можда се због овако описане природе кинеског карактера *вен* 文 Сун увек потписивао као Сун Вен.

¹ Занимљиво је да се комбинација ова два карактера први пут јавља у спису *Лао Ци* 老子, где се у четвртном одељку на једном месту у опису даоа каже: „Ја не знам чије је он дете, и чини се да је пре свих богова он био ту”. Овде се „сијанг ди” 象帝先 преводи као „пре свих богова”. Али ако се замене места ових карактера, што је учињено при давању „малог” имена Суну, онда се добија значење „изгледа као бог”. Интересантно је да се ово *ди* 帝 могло тумачити и као „водити, доминирати”.

² Ако је веровати *Беседама* 论语 学而, Конфуције је изрекао овакву мисао: „子曰: ”弟子入则孝, 出则弟, 谨而信, 泛爱众, 而亲仁。行有余力, 则以学文”。 У слободном преводу то би значило: „Према родитељима деца треба да исказују поштовање; када излазе (у свет) треба да цене и воле своје учитеље; да буду опрезни када говоре; да држе реч; да воле све и да блиски буду са онима који (у себи) љубав негују. Ако све тако ураде, и још им претекне снаге, треба је искористити за изучавање вен (садржаја културе)”.

По крштењу и примању хришћанске вере добио је име Жисин (Rixin 日新), које се може превести као „нови дан”, у пренесеном смислу „ново време”, и то се десило 1883. године. Касније је његов кинески учитељ то име променио у Јисијен (Yixian 逸仙), што се на гуандунгшком изговарало као Јатсен. Овај израз, иначе, има неколико значења: изванредан, здрав, непрекоран и светао, миран и радостан, љубитељ слободе.

Када је избегао у Јапан, после устанка који је организовао у Гуандунгу, Сун је преузео јапанско име Накајама Шо (中山樵). Накајама на јапанском значи „средишња планина”, што је и на кинеском било писано истим карактерима и у истом значењу, „дунгшан” (Zhongshan 中山). Он ће то име најчешће користити у свом животу. А док је био на Хавајима, Хонолулу, ословљавали су га псеудонимом др Алаха, и то име је користио у Јапану после прогона.

Од свих тих имена, надимака, псеудонима, остала су упамћена два–три имена. Остале је прекрила прашина времена. На основу расположивих докумената и сведочанстава данас знамо да је он у контактима са Западњацима увек себе представљао као Сун Јатсена, док је у Кини најчешће користио имена Сун Вен и Сун Џунгшан.

И ако сада све то саберемо на једно место добијамо: „моћно светло”, „сјајна врлина”, „божански изглед”, „украшавати”, „наносити шару”, „нови дан” „ново време”, изванредан, здрав, непрекоран и светао, миран и радостан, љубитељ слободе и „средишња планина”. Јесу ли то прави путокази за нас који покушавамо да одгонетнемо ко је био Сун?

2.

После пропасти династије Минг Кину је освојила страна сила. Манџурци ће владати Кином од 1644. до 1911. године, укупно 267 година. Не мирећи се са губитком, Кинези су се одмах организовали у бројна „тајна друштва”, само са једним циљем, да се пружи отпор завојевачу и да се династија Минг врати на престо.

Познато је да несрећа никада не долази сама, да она готово увек дозове још понеког сведока њене „моћи”, па су тако средином деветнаестог века, осећајући слабост династије Ћинг, корумпираност власти, неспособност царских службеника, започети процеси који су довели не само до пропасти династије, већ и до угрожавања самог опстанка кинеског народа и његовог културног бића. Оно што се у кинеским историјама зове „век понижења” за Кинезе је било време од Првог опијумског рата 1839. године³ до формирања НР Кине 1949.

³ Британска влада, која је стајала иза послова Источноиндијске компаније, преузела је одговорност за трговину са Кином. Пошто је продаја опијума Кини постала непривалтљива за

Тих година западне силе (Енглеска, Француска, Немачка, Америка, Русија) и Јапан су, поред насилних и империјалних активности, присвајања кинеске територије, експлоатације кинеских ресурса, пљачке кинеског културног блага, понижавања обичног кинеског човека, у новинским натписима почеле да користе синтагму „права Кина”, мислећи на територију Кине без њених провинција Манџурије, Монголије, Тибета и Синђијанга. Нескривене намере

династију Ћинг, као и за већину Кинеза, и пошто је кинески двор послао представника који је успео да сузбије продају опијума током 1834. године, именује свог представника као комесара за трговину у Кини коме је наложено да са двором Ћинга преговара о бољем аранжману за трговину. Он одлази у Гуанџоу, али због, за кинеске прилике неодговорног и бахатог понашања, или како се то углађеним језиком каже, због непоштовања протокола, састанак са њим је отказан и допуштено му је да напусти Кину. Слутећи да то неће изаћи на добро, једна група владиних службеника на кинеском двору, која је била убеђена у то да се дистрибуција опијума није могла зауставити, предлаже да се продаја опијума дозволи али да се она опорезује и да тако бар држава има неку корист. Чак су ишли толико далеко да су предлагали да се мак узгаја у самој Кини. Међутим, већи део владиних службеника је одбио да се опијум дистрибуира на тлу Кине. За њих то није било само питање финансија и економије већ и питање „опстанка нације” јер је велики број обичних људи који су тешко подносили ломове у кинеском друштву постао директан зависник од опијума. Донета је одлука да се по сваку цену заустави дистрибуција опијума. И тако је цар Даогуанг (道光 1782–1850) 1839. године послао Лин Цесјуа (林则徐) у Гуанџоу као царског представника за сузбијање трговине опијумом. Лин је одмах по доласку кренуо у беспоштену борбу хапсећи опијумске зависнике, дилере, одузимајући илегалне залихе опијума. Не схватајући природу зла са којим се суочава, не разумевајући праве намере Енглеске, он је чак упутио писмо краљици Викторији позивајући је на осећај пристojности и моралне одговорности и замолио је да Енглеска сарађује са Кином у сузбијању трговине опијумом. Пошто је управо Источноиндијска компанија била најмоћнији картел и главни снабдевач тржишта наркотицима, тај покушај је био унапред осуђен на пропаст. Лин је имао великог успеха у борби против како страних тако и кинеских дилера, што је узнемирило, данас бисмо рекли, наркобосове у Лондону. Резултат целе те помало фарсичне ситуације, која се по правили, када се пређу границе фарсе, претвара у велику трагедију, био је њихов захтев енглеском парламенту да се предузме акција одмазде против Кине. Један од главних разлога зашто је Сун касније Енглеску државу најмање поштовао, мада је у њој боравио и упознао и њено лепше лице, лежи у догађајима који су уследили. Не допуштајући да се британски поданици подвргну локалним законима било које државе, па тако ни законима Кине, сматрајући то угрожавањем „британског националног поноса”, али и угрожавањем важног извора прихода, интервентна војна јединица је одмах послата на кинеске обале и борбе су почеле 1840. године. Поморску и војну надмоћ Британија је крунисала победом. Кинески цар је био приморан да одобри преговоре. Пад династије Ћинг практично је покренут Уговором из Нанђинга, који је потписан 29. августа 1842. године. Плаћање ратне одштете и отимање кинеских територија започето је опијумским ратовима (Други опијумски рат је вођен од 1856. до 1860). Уговор из Нанђинга захтевао је од Кине да отвори пет лука за Британце и њихову трговину, да уступи Хонгконг британској круни, укине трговинска ограничења и пристане на јединствене царинске тарифе. Поврх свега, Кина је била принуђена да плати и огромну одштету од 21 милион сребрних долара. Ово је био први у низу неједнаких уговора који су несрећној Кини наметнуле стране силе (Жак Жарне, *Кинески свет*, Клио, Београд, 2007, стр. 545-551; Peter Ward Fay, *The Opium War 1840–1842: barbarians in the Celestial Empire*, The University of North Carolina Press, 1997; Wolfgang Keller and Carol H Shiuе, *The Economic Consequences of the Opium War*, https://www.bde.es/f/webbde/INF/MenuHorizontal/SobreElBanco/Conferencias/2021/211008_14.3016.00_1_KELLER.pdf).

да се Кина распарча, уништи, да се од ње отуђе сва њена богатства, а да се народ пороби, у свести обичних Кинеза изазивале су страх, егзистенцијалну угроженост, бес, љутњу, понижење, стид, осећање „немоћи” и надасве огромну жељу за отпором. То је била криза у коју су, као у живо благо историје, тонули кинеска држава и друштво. Али оно на шта тако осмишљена и спроведена „криза” није рачунала јесте сама реч за „кризу” на кинеском језику, *веиђи* 危机. У њој су се, на основу хиљадугодишњег искуства, сабрале две слике, два искуства, две силе: једна је опасност (*веи* 危), а друга је прилика (*ђи* 机). У тој, наизглед обичној ствари, као што су везе два кинеска карактера, могла се видети сила пада и узлета за који се Кина спрема. Негде у подсвести свакога Кинеза стајала је упаљена искра „праве прилике”, коју је изнедрила опасност у којој су се сви налазили.

Када се опасност те врсте приближи, када се све вредно и достојно живота угрози, пробуди се мисао, узбуркају емоције, изоштре чула, сабере снага и чека прави моменат за акцију, борбу. И не треба много памети да се види да је циљ те борбе била слобода. Тај осећај није и не може бити везан за само једног човека и само једно име. У питању су сви припадници једног народа, чији је живот са свим његовим лепим и ружним странама гурнут на ивицу провалије, и као такав угрожен, обесмишљен, разорен. Иако је то тако, ипак се судбина, а о њој је пре свега реч, умеша тако да одабере неколико људи који ће иницирати, покренути, реализовати судбинске захтеве, налоге (*тианминг* 天命), и заједно са народом понети терет борбе и променити неповољан ток кретања. Тако се криза доживљавала као прилика за промену и повратак себи и својим исходним тачкама.

Када су Азију одабрале као циљ својих империјалних тежњи, земље Запада, а касније и Јапан, подстакле су природне тачке отпора. То да осећање моћи увек изазива визије „великих подухвата”, који се накнадно потврђују као велике трагедије, а у рејим случајевима само као неуспели покушаји без очигледних последица, позната је ствар. Средином 19. века опијумски ратови увели су Кину у круг неслућених невоља, које су биле само почетак коренитих промена њеног животног и културног усмерења. Једна несрећа, као по неком неписаном правилу, никада не иде сама, њу прате и друге, и тај низ се, бар што се Кине тичало, вртоглаво увећавао, стварајући код обичних људи утисак да томе нема краја.

Иза великих речи и идеја обично се крију веома приземне тежње и бизарне мисли. Тако се прича о „отварању Кине и Јапана” за модеран свет, коју се заступале најмоћније силе тога времена, у пракси показала као жеља за „поробљавањем Кине и Јапана”, експлоатацијом њихових ресурса, пљачком њихове ризнице културног блага, наметањем неправедних уговорних обавеза, преобликовањем њихове свести, итд.

Потврду за уверење да се и Небо окренуло против Кине обични људи су добили у поплавама, сушама, земљотресима, итд. А неспособност владара династије Ђинг да се изборе са свим овим недаћама уверила је обичне Кинезе да је наступило време за радикалне промене. Први корак на том путу био је збацивање династије Ђинг са престола. Други корак био је укључивање Кине у тзв. „свет модерности”.

Занимљиво је да је паралелно са Боксерским устанком (1900), који је покренут као устанак против „страних ђавола”, који су Кини нанели толико зла, и против хришћана, који су то зло подржавали, у Јапану створено тајно друштво *Црни змај* (Кокугукај 黒龍), јапанска парамилитарна, ултранационалистичка десничарска група коју је 1901. основао Учида Риохеи (Uchida Riohei 内田良平, 1873–1937), чија је основна мисија била да се Русија задржи северно од реке Амур и, у најбољем случају, изван Азије. На самом почетку идеја је била да се ово друштво у потпуности клони криминалних активности. Међутим, то није дуго трајало. Увидело се да су криминалне радње веома корисно средство за постизање одређених циљева. Сун Јатсен ће до краја свог живота имати врло блиске везе са тзв. паназијским крилом друштва *Црни змај* и паназијским сентиментом који су они баштинили. Он ће у својим револуционарним покушајима делом усвојити и неке елементе борбе које су заговарали чланови овог тајног јапанског друштва. Иначе, *Црни змај* је финансијски подржавао не само Сун Јатсена већ и Емилија Агуиналда на Филипинима.⁴ Одмах по оснивању друштва *Црни змај*, тачније 30. јануара 1902. године, потписан је англо-јапански савез, чија је најважнија мисија била борба против руског експанзионизма, односно борба против Русије и њених интереса у Азији.⁵

3.

Сун Јатсен је рођен 12. новембра 1866. године у селу Цуихенг, у провинцији Гуандунг. Познато је да је Сунов отац Даченг поседовао земљу, али ње је било премало да би могао да издржава породицу, тако да је повремено морао да ради као кројач у оближњем Макау. Сунова мајка, која је била петнаест година млађа

⁴Тајно друштво *Црни змај* постало је водећа политичка странка двадесетих година 20. века, а тридесетих је проширило своје активности на глобалном нивоу. Тек је наредбом окупационих америчких власти из 1946. године друштво *Црни змај* распуштено и формално је престало да постоји. Међутим, после рата у Кореји, опет по жељи америчких окупационих власти, чланови и симпатизери овог друштва поново су активирани. Са којим намерама и циљевима јасно је историчарима који се озбиљније баве догађајима у Азији у првој половини 20. века.

⁵Тако је Енглеска увела Јапан у међународну арену која се полако али сигурно припремала за крваве окршаје који су се одиграли у Првом и Другом светском рату. Иначе је овај савез обновљен 1905. и 1911. године, да би 1922, на Вашингтонској поморској конференцији, он постао савез четири силе: Британије, Француске, Јапана и САД.

од мужа, била је неписмена. Као и већина Кинескиња свог времена, имала је увезана стопала, што је у Кини старог времена био стандард женске лепоте и знак доброг васпитања. Они су имали још троје преживеле деце: Сун Меија (Sun Mei 孙眉, 1854–1915), старијег сина, који је био дванаест година старији од Сун Јатсена, и две ћерке.

Рани период стицања искуства и школовања сигурно заузима посебно место у Суновом животу. Претпоставља се да је у селу похађао локалну основну школу и студирао, као и сва деца његовог узраста, спис по имену *Трокарактерна класична књига* (San zi jing 三字经), који се користио у подучавању деце конфуцијанским вредностима.⁶ Деца су у то време морала да памте чак и пре него што су могла да читају. Један од Сунових учитеља борио се на страни устаника Таипинга, избегао је заробљавање у источном делу провинције Гуангдунг и вратио се у село Цуихенг да предаје у школи. Деци је радо причао о борбама Таипинг покрета.⁷ Ово је био почетак Суновог дивљења Таипинговом вођи Хунг Сијуџуену (Hong Xiuquan 洪秀全, 1814–1864). У глави дечака сигурно се развијала слика неустрашивог борца за слободу, мржња према Манџурцима и династији Ћинг и визија „спокојног небеског краљевства” на земљи. Занимљиво је да ће пред смрт, ако је веровати записима у које већина научника не сумња, Сун Јатсен рећи да „жели да умре као хришћанин”, као и изговорити речи: „Ја не припадам хришћанству цркава, већ хришћанству Исуса, који је био револуционар”. Несумњиво да је дух Таипинга живео у њему и да је и он имао свест о свом „посланству на земљи”.⁸

⁶ На пример: Ren zhi chu, xing ben shan 人之初，性本善. У преводу: По човековом рођењу природа му је добра. Или: Ren bu xue, bu zhi yi 人不学，不知义. У преводу: Ако човек не учи неће знати шта је исправност (смисленост) дела.

⁷ Побуна Таипинг, или Револуција Таипинг, или Грађански рат Таипинг. Устанак је 1850. године покренуо Хонг Сијуџуен Хака националности, који се самопрогласио братом Исуса Христа. Мешајући хришћанство, даоизам, конфуцијанизам и шаманизам, његова побуна имала је религиозне, политичке и националне елементе. Позвао је Кинезе на устанак и промену државног и друштвеног уређења и стварања Небеског краљевства крајњег спокоја (Taiping tianguo 太平天国). Следбеници овог покрета успоставили су Небеско краљевство као независну државу, са седиштем у данашњем Нанђингу, и преузели су контролу над значајним делом јужне Кине. Под њиховом управом било је око тридесет милиона људи. По мишљењу већине историчара, то је најбруталнији рат у људској историји, који је однео између двадесет и тридесет милиона људских живота. Иако је рат званично завршен победом трупа династије Ћинг, заузимањем Нанђинга и Хунговом смрћу, борци Таипинга су спорадично ратовали све до 1871. године. Ако овоме додамо и бројне побуне које су у том периоду настајале, као што су биле побуна Црвених турбана (1854–1856), побуне кинеских муслимана, Ниан 1853–1868. и Дунган 1862–1877, очигледно је да је династија Ћинг имала бројне проблеме у чијем је решавању имала све мање успеха. Последица ових побуна и ратова није била само децентрализација и прерасподела моћи унутар царства, већ је угрожена и војна моћ и владавина династије Ћинг. Она је битно ослабила и назирао се њен крај (J. S. Gregory, *Great Britain and the Taipings*, Australian National University Press, Canberra, 1969.).

⁸ 朱玖琳, 宋庆龄基督教思想之演变 ; <https://sswgw.org.cn/wcm.files/upload/CMSsxxw/202005/202005081050010.pdf>

Одлазак на Хаваје са старијим братом битно ће променити његов поглед на свет. Хаваји, који су се налазили под западним, преваходно америчким, комерцијалним и верским утицајем, за њега су били откриће једног потпуно другачијег света. Пошто ту није било кинеских школа Сун је уписао интернатску англиканску мисионарску школу у Иолани. Упркос америчком утицају на Хавајима, ово место је било легло антиамериканизма. Бискуп Алфред Вилис (Alfred Charles Willis, 1836–1920), иначе директор школе, био је Британац. Уџбеници из којих је Сун учио били су штампани у Енглеској, а енглеска историја се предавала уместо америчке. Ако све то имамо на уму није тешко закључити да су Суново образовање и знања о западној историји и институцијама били под изразито британским утицајем. То се никако није уклапало у његову каснију идеју о прихватању револуције и републиканизма. Алфред Вилис је заговарао независност Хаваја против завере проамеричких снага. То би донекле можда могло да објасни Сунов антиимперијализам и посебну осетљивост на западну агресију на Кину у његовој каснијој револуционарној каријери. С друге стране, добро познавање историје Енглеске отклониће му све илузије о њеној улози у дешавањима у Кини.

Образовање у Иоланију помогло је Суну да упозна како енглеске тако и америчке идеале уставне власти, као и историју борбе енглеског народа против апсолутне монархије и америчке борбе за независност од Британије. На самом почетку, снажан утисак на Суна оставио је правосудни систем који је његовом брату омогућио брз економски успех и заштиту његове имовине од самовоље моћника. Занимљиво је да Сун на почетку није знао ни реч енглеског, али је, вредно учећи, успео да га унапреди до те мере да је после три године, у време дипломирања, добио другу награду за познавање граматике енглеског језика. У јесен 1882. године убедио је брата да му дозволи да настави своје студије. Пошто на острву није постојао колеџ или универзитет, уписао је престижну школу Оаху, тада најбољи центар за студирање на острву. Ову школу основале су 1841. године америчке власти, тако да је она била под утицајем америчких протестантских мисионара.⁹ У овом окружењу Сунова наклоност према хришћанској вери постала је још снажнија. Његова интересовања су се кретала ка политици и медицини, чак се поигравао идејом да оде у Америку и тамо настави своје студије. Истовремено, а то је подједнако важно, није занемарио ни своје кинеске студије, тако да је редовно био у контакту са Тоо Намом (Du Nan 杜南, 1854–1939), Кинезом из Малаје, који је америчке официре у Хонолулуу подучавао кинески. Тоо Нам ће се касније поново појавити у Суновом животу

⁹ By David B. Gordon, *AMERICAN Influences on Sun Yatsen*, <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/american-influences-on-sun-yatsen/> ; Irma Tam Soong, *Christianity and Dr. Sun Yat-sen's Schooling in Hawai'i, 1879–83*, https://chsa.org/wp-content/uploads/2010/12/CHSA_HP2010_07_Soong.pdf .

као један од његових најватренијих присталица у британској Малаји. Сунов старији брат Сун Меи (Sun Mei 孙眉, 1854–1915) био је забринут због његовог потенцијалног преласка у хришћанство. За њега би то била не само издаја предака већ и издаја свега што се могло описати као „кинеско биће”. Семестар касније, када се чинило да је Суново преобраћење у хришћанство неизбежно, брат га је послао назад у Цуихенг са картом у једном правцу, надајући се да ће му отац уклонити „глупе и погубне” идеје из његове главе.¹⁰ Али десило се нешто што ће битно изменити овај план. Наиме, он је са пријатељем Лу Хаодунгом (Lu Haodong 陆皓东, 1872–1895), који је студирао у Шангхају, извео једну, за сељане, шокантну акцију. Наиме, провалили су у локални храм и оскрnavили дрвене идоле локалних божанстава. Ово је веома узнемирило и расбеснело житеље места, чије је сећање на упаде Таипинг трупа и нападе на кинеске верске објекте било још увек свеже. Родитељи су одлучили да је најбоље да Сун оде у Хонгконг на студије. У Хонгконгу је Сун примљен у још једну англиканску институцију, Епархијску школу. Истовремено је почео да проучава кинеске класике са кинеским хришћанским пастором. Иако је Сун током година на Хавајима много учио из кинеских извора, сасвим је вероватно да се није упуштао у класичне студије кинеске културне баштине све до овог периода. Априла 1884. прешао је у Школу централне владе, која је била прва званична средња школа у Хонгконгу са наставом до шестог разреда. Наставни план и програм и језик наставе био је енглески, док је кинески био други језик. Отприлике у то време Сун је упознао др Чарлса Хејгера (Charles Robert Hager, 1851–1917), америчког мисионара који је непосредно пре тога стигао у Хонгконг. Његово крштење почетком 1884. године одиграло се заједно са крштењем Лу Хаодунга. И једног и другог је крстио др Хејгер. Сун је прихватио крштено име Жисин, али га је његов кинески учитељ касније променио у Лисијен, што се на кантонском изговарало као Јат-сен, име под којим ће га упознати и упамтити Запад.

Сун се често враћао у своје родно село. У једној од ових посета оженио се 7. маја 1884. године девојком коју су му родитељи изабрали. Бракови у традиционалној Кини ретко су били засновани на романтичној љубави, пре је то било осећање дужности да се продужи породична лоза. Сунова жена Лу Муцен (Lu Muzhen 卢慕贞, 1867–1952) била је ћерка трговца. Родила му је сина и две ћерке. Сун скоро да није био део њихових живота у наредне три деценије. Недуго после венчања Сун одлази да настави студије, док је његова жена остала са његовим родитељима да одгаја и васпитава децу.¹¹

¹⁰ Harold Z. Schiffrin, *Sun Yat-sen and the Origins of the Chinese Revolution*, University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1968, 10–16.

¹¹ Само три месеца након његовог венчања, у августу 1884. године, избили су сукоби између Кине и Француске. Прва варница избила је око суверенитета Вијетнама, једном, у оно време, од главних кинеских држава која се граничила са југозападном кинеском провинцијом Јунан.

Ако се за његов живот револуционара могу узети бројне особине које га издвајају по свему из лепезе веома занимљивих и преданих људи онога времена, његове везе са женама су показале колико је делио дух времена обичних учених Кинеза. Па иако се у њему рађао отпор према монархији, у односу са женама задржао је феудални, монархистички, царски приступ. Имао је, у различитим периодима свога живота, три жене и две конкубине.¹²

У жељи да унапреди своје знање из западних наука Сун као једину опцију види медицину. Уз писмо препоруке др Хејгера, Сун је примљен на Медицински факултет болнице у Боји, америчку мисионарску установу на чијем се челу налазио др Џон Кер (John Glasgow Kerr, 1824–1901). У тој школи му се придружио његов сеоски пријатељ Лу Хаодунг. А нови познаник био је Џенг Шилијанг (Zheng Shiliang 郑士良, 1863–1901), колега који је делио Сунова антиманџурска осећања. Као потомак богатог шангхајског трговца, Џенг је био васпитаван у духу немачке мисионарске школе у Гуангдунгу. Имао је много контаката са тајним друштвима источног Гуангдунга, одакле је иначе потицала његова породица. Ове тајне организације су биле посебно бројне у јужној

Наполеон III је 1859. године, у својој амбицији да изгради Индокинеско царство, послао трупе у Сајгон под изговором да је то начин да заштити мисионаре, што је био уобичајени трик западних империјалиста током овог периода.

¹² Мада се и на том пољу испољила несвакидашња Сунова природа. Мала историја његових веза би отприлике овако изгледала: са двадесет година Сун се оженио у уговореном браку девојком Лу Муџен (Lu Muzhen 卢慕贞, 30.7.1867–7.9.1952), која је живела у истом месту. Она му је родила сина Сун Фоа или Сун Кеа (孙科, 21.10.1891–13.9.1973), и две ћерке, Сун Ђињуан (Sun Jinyuan 孙金媛) и Сун Ђинван (Sun Jinwan 孙金婉). Сунова прва конкубина Чен Цуифен (陈粹芬, 1873–1960) скоро двадесет година била му је одана пратиља. Чен Цуифен, рођена у Хонгконгу, живела је у Таипингу (сада у Малезији). Пар је усвојио једну локалну девојку као своју ћерку. Цуифен се потом преселила у Кину, где је и умрла. Током година егзила у Јапану Сун је имао везу са две жене. Петнаестогодишњом Асада Хару (浅田春, 1882–1902), која је рођена у перфектури Шизуока, која је одлично говорила кинески и енглески и служила је у кући у Јокохами у којој је живео. Били су заједно све до њене изненадне смрти, 1902. Затим је био у вези са петнаестогодишњом девојком Каору Отсуки (大月 薰, 6.8.1888–21.12.1970), којом се, због противљења њеног оца тој вези, чак и оженио 1905. Међутим, сазнање да је она остала у другом стању удаљило га је од ње. Оцуки му је родила ћерку Фумико, коју је услед тешких животних околности морала да на усвајање Мијагава породици у Јокохами. Сун се никада није вратио да је види. И она и породица Мијагава чували су тајну ко је био њен отац све до 1951. године, дакле, 26 година после Сун Јатсенове смрти. У преломним тренуцима изгнанства, или у тренуцима велике усамљености, а то је тако било и током боравка у Јапану 1915. године, он се октобра те године оженио Сунг Ђинглинг (Song Qingling 宋庆龄, 27.1.1893–29.5.1981), која му је постала трећа супруга. Она је била изузетно образована и била је једна од чувених сестара Сунг. Иначе, њен отац Чарлс Сунг био је Сунов лични пријатељ, и веома се разбеснео када је Сун обелоданио своју намеру да се ожени Ђинглинг. Један од разлога је био тај што се Сун, иако је формално био хришћанин, није развео од прве две жене: Лу Муџен и Каору Отсуки. На овом месту вреди указати на то да Суново хришћанство свакако није имало везе са официјелно прихваћеним нормама тзв. „хришћанског света”. Он је пратио своју природу, која га је усмеравала на начин само њему знан. Касније ће се сестра Сунг Ђинглинг, Сунг Меилинг, удати за Чанг Каишека.

Кини и настале су крајем 17. века након што је династија Ћинг освојила Кину. Један од главних циљева тајних друштава било је збацивање страног режима и обнављање кинеске династије Минг. Циљ је остао веома жив и више од два века касније. Многе од тих организација, односно тајних друштава, окренуле су се криминалу да би финансирале своје побуне.¹³

Годину дана касније, у октобру 1887, Сун прелази на новоотворени Медицински факултет за Кинезе у Хонгконгу, претечу данашњег Медицинског факултета Универзитета у Хонгконгу. Медицински факултет је био нова институција основана под патронатом сер Хо Каија (Ho Kai или He Qi 何启, 1859–1914), истакнутог припадника кинеске елите Хонгконга, која је била под великим утицајем Британије и њеног образовног и идеолошког система. Као и Сун, и Хо Каи је обликовао своје погледе на свет под кинеско-европским културним утицајима.¹⁴ Хо Каи је био један од Сунових најранијих контаката међу људима за које се поуздано може рећи да су покушавали да модернизују Кину кроз вестернизацију. На неки начин он је био ментор и нека врста „узора” за самог Суна. Међутим, оно што је најважније, ако се прати Сунов животни пут, јесте то што је Хо омогућио свом младом штићенику да оствари бројне контакте како са кинеском тако и са британском елитом у Хонгконгу. Хо је у оквиру своје критике кинеског друштва изнео и чињеницу да је царски бирократски апарат искључивао оне који су били најбоље опремљени за ову улогу: Кинезе, као што је он, који су се школовали и обучавали на Западу. Убрзо након смрти његове жене Алис Волден (Alice Walden) 1884. године, Хо Каи је поклатио Алис меморијалну болницу граду. Болницу је поверио Лондонском мисионарском друштву 1887. Касније је при овој болници отворен Медицински факултет. Два шкотска лекара, оба колеге Хо Каија са Универзитета у Абердину, били су кључни актери у оснивању медицинског колеџа. То су били др Патрик Мансон (Patrick Manson), први декан колеџа, који је стекао међународно признање за своје истраживање о болестима које преносе комарци. И његов наследник, др Џејмс Кантли (James Cantlie, 1851–1926), који је био ауторитет за лепру и тропске болести, постао је декан на Високој школи медицине 1884. Сун ће веома брзо задобити симпатије Кантлија, који ће га водити са собом као преводиоца када је посећивао кинеска села губаваца ради свог истраживања. И како то живот зна да исплете, Кантли ће касније бити коаутор биографије свог чувеног ученика.

¹³ Ху Ши, „Оснивач модерне Кине: Прича о Сун Јатсену”, *Алманах Института Конфуције у Београду*, бр. XXIII– XXIV, 2021, 188.

¹⁴ Његов отац је иначе емигрирао у Малаку, прешао у хришћанство и касније започео каријеру мисионара пре него што се успешно позиционирао као бизнисмен. Старији Хо је био добро упућен у учење кинеског и западног језика и побринуо се за то да његов син добије исте могућности у Владиној централној школи. Хо Каи је 1872. послат на студије у Уједињено Краљевство, када је имао 13 година. По повратку у Хонгконг, крајем 1882, постао је један од најугледнијих лидера и један од главних представника кинеске заједнице код колонијалних власти.

Своје интересовање за политику Сун је продубио током година проведених на Медицинском факултету, али изгледа да се још двоумио око тога да ли да усвоји радикални антимањдурски став или да се приклони курсу реформи. У Хонгконгу је имао неколико пријатеља. Један од њих био је Чен Шаобаи (Chen Shaobai 陈少白, 1869–1934), његов колега студент на Медицинском факултету, такође хришћанин из Гуангџоуа. Он ће одиграти једну од кључних улога у првим годинама Сунове револуционарне каријере. Још један близак пријатељ био му је Јанг Хелинг (Yang Heling 杨鹤龄, 1868–1934), син богате породице из Суновог села, која је имала развијен бизнис у Хонгконгу. И док је студирао цртање у Гуангџоу Јанг се спријатељио са младићем по имену Јоу Лије (You Lie 尤列, 1864–1936), који је радио као владин службеник у Хонгконгу. Иначе, Јоу Лије је био и студент математике, али и припадник кинеских Тријада, што је утицало на Суново интересовање за револуционарни потенцијал тајних друштава. Сам Сун је имао обичај да каже како је са три нова другара проводио сате у Јанговој радњи расправљајући о политици и изражавајући свој антимањдурски гнев. Овом друштву, кад год би се за то стекли услови, придруживали би се Сунови стари пријатељи из Гуангдонга, Лу Хаодунг и Џенг Шилијанг. Колико је код Суна била развијена потреба да мења кинеско друштво говори и чињеница да је негде пред крај студија медицине, у нади да ће пронаћи начин да се запосли у бирократским структурама династије Ћинг и тако добити прилику да изнутра ради против система, поднео своје реформистичке предлоге двојници истакнутих представника владе. Његов први покушај био је усмерен ка Џенг Цаоџу (Zheng Zaoru 郑藻如, 1824–1894), носиоцу љужен (*juren*) дипломе (најбољи на испитима), који је служио као министар Ћинга у Јапану и Сједињеним Државама. У писму из 1890. Сун му је написао да се јавља у нади да ће он са својим знањима бити од неке користи свету и износи низ већ познатих и широко прихваћених реформистичких тема за које намерава да се залаже. Сун је сматрао да је ширење писмености једна од кључних ствари која је неопходна Кини. Са истом молбом обратио се и великом заговорнику реформистичких идеја Џенг Гуајингу (Zheng Guanying 郑观应, 1842–1923), важном политичком мислиоцу позног Ћинга. Он је иначе био један од првих реформатора који је савладао западни језик. Џенг је вршио опсежна истраживања западног парламентарног система и био је један од главних заговорника увођења дела тог система и у Кину. Али за разлику од других реформатора, као што је то био, рецимо, Канг Јоувеи (Kang Youwei 康有为, 1858–1927), Џенг није имао искуства у политичким и дипломатским контактима са Западом. Сун је послао два есеја Џенгу, а њихов садржај уграђен је у чувени реформистички трактат који је Џенг написао 1893.

Сун је много читао током студија на Медицинском факултету. Његов омиљени аутор у то време био је Чарлс Дарвин. Привукла га је идеја о томе да ће највероватније преживети они који су се најбоље прилагодили. Сун је развио

интересовање за француску револуцију, научну пољопривреду, дела Жан-Жака Русоа, Цона Стјуарта Мила и других.

Сун се 1893. сели у Гуангџоу и оснива апотеку Исток–Запад у западном делу града, а пошто му нису нострификовали диплому он ради као травар. Сун је постепено схватао да је његова мала медицинска пракса недовољна за остварење његових амбиција по питању промене кинеског друштва и модернизације Кине. Решио је да се обрати Ли Хунгчангу (Li Hongzhang 李鴻章, 1823–1901)¹⁵, који је, иако у позним годинама, био друга најмоћнија особа у царству, одмах после царице. Ли је иначе био ватрени присталица Покрета за самооснажење, али је био против оружане конфронтације са страним силама. У домену војних послова залагао се за радикалне реформе, по цену да се потпуно усвоје западни системи. Мислио је да је нужно и хитно модернизовати кинеску војску.

Сун тако затвара своју апотеку и у друштву Ли Хаодунга креће пут Тијенђина, где је Ли имао своју државну канцеларију. Током путовања Сун се повезао са Ванг Таом (Wang Tao 王韜, 1828–1897), реформистичким новинаром који је имао пријатеље на високим позицијама. Ванг је читао Сунове рукописе, предложио неке измене и дао Суну писмо којим га препоручује својим познаницима из Лијевог окружења. Међутим, у тренутку када је Сун стигао у Тијенђин, јуна 1894, на помолу је био рат између Кине и Јапана. Ли је као водећи дипломата нације поново био позван да јој служи. У овим околностима Сунов захтев да се види са Лијем био је одбијен.

Сунову петицију објавио је *Вангуо гонгбао* (万国公报), шангхајска мисионарска публикација популарна у то време у реформистичким круговима. Суново разочарање је било неописиво. Схватајући да неће имати прилику да се покаже и докаже колико уме на пољу реформи и модернизације кинеског друштва, схватајући да ће му врата бирократских структура царства заувек бити затворена, убеђен у узалудност таквих настојања, изгубио је жар за бављење реформистичким темама. У потпуности је описао сваку могућност даље са-

¹⁵ Историјски извори углавном кажу да је овај остарели мандарин рођен 1823. у славној племићкој породици у Анхуију. Да је рано показао изузетне способности. Његов успон је почео када је враћен у своју родну провинцију 1861. да регрутује војску против Таипинг побуњеника. Следеће године именован је за гувернера Ђијангсуа. Предводио је своју Хуаи војску у одбрани главног града провинције Шангхаја, који је до тада постао центар европских активности у Кини. Ово је био Лијев први контакт са странцима и почетак његовог доживотног дружења са њима и интересовања за реформе и модернизацију Кине. Након гушења Таипинг побуне Ли је добио широке грађанске и војне одговорности. Године 1870. именован је за генералног губернатора Чилија и на том положају био је пуних 25 година. (桂瑞華 將軍、苗瓊文 女士，海軍歷史人物介紹—李鴻章評述, <https://navy.mnd.gov.tw/Files/Paper/10-%E6%9D%8E%E9%B4%BB%E7%AB%A0%E8%A9%95%E8%BF%B0.pdf>, 刘虹 叶自成, 试论李鸿章的对日外交思想, <https://www.sis.pku.edu.cn/teachers/docs/20190904110156604465.PDF>; 党思敏, 宗藩体系下李鸿章的朝鲜策略 (1870–1895 年), 香港理工大学, 2022; <https://theses.lib.polyu.edu.hk/bitstream/200/11781/3/6177.pdf>.)

радње и контаката са државним институцијама и структурама било које врсте и било ког нивоа.

Има тренутака у животу када се сва врата затворе. Када се угаси и последња нада. Када се на нас обруши сав јад, беда, силни презир и бесмисао света коме смо, иначе, били спремни све да дамо. У тим моментима, уколико се не подлегне деструктивним и безидејним вибрацијама, долази до радикалног кидана свих веза са постојећим светом и до „судбинског скока“ у оно наизглед непознато, ново, инспиративно, узбудљиво, „скока“ у визију сопственог света, за који се вреди борити и за који вреди умрети. Тако се бесмисао преображава у смисао, мржња у љубав, а разочарање у наду. Тај свет, чије се контуре назиру само у срцу онога ко га воли и сања, по свему је имао снагу љубави. Сун доноси одлуку (слично је учинио и један од великана кинеске књижевности Лу Сјун (Lu Xun 鲁迅)) да одустане од свог лекарског позива и да свим силама крене у крсташки рат за промену режима и модернизацију Кине.

4.

Азија крајем 19. века доживљава радикалне и неповратне промене. То раздобље је обележило неколико сукоба: кинеско-француски рат (1884), кинеско-јапански рат (1894), руско-јапански рат (1904–1905). Али и Таипинг побуна (1850–1864) и Боксерски устанак (1900) унутар Кине. После ових ратова, побуна, устанака, Кина се нашла у веома незавидној ситуацији. Губила је како свој утицај тако и своје територије. Оваква ситуација утицаће на то да друге светске силе тога времена почну да развијају стратегију, где се постављало питање како распарчати Кину и узети од ње што је могуће више ресурса и њеног богатства. Све сукобе које је Кина губила од опијумских ратова па надаље обележило је једно једноставно начело: наметнуте погубне уговорне обавезе, које је она тешком муком могла да испуни. Осиромашење државе и народа, незнање, срамота услед војних пораза, губитак самопоуздања, неутемељено величање „западних“ вредности, самопонижење, природне катастрофе, дух инфериорности у односу на друге успешније земље, итд., само су део онога што се у кинеском друштву одиграло. С друге стране, неспособност династије Ђинг да заштити царство, односно недовољна флексибилност да се Кина прилагоди неминовним променама времена постале су очигледне.

Док се Кина борила са својим „демонима“, Јапан је од 1868. године, тако званом Меиџи обновом, револуцијом, започео систематски и комплексан процес политичких, војних и економских реформи. На тај начин се полако обликовао „нови Јапан“, који је градио свој национални идентитет на потпуно другачијим основама. Склапање савеза са Великом Британијом (1902), победа у рату против Русије 1905. године, прихватање основних вредности западног начина

живота, улили су невероватну количину самопоуздања у обичног јапанског човека. Кинески генерал и високи царски службеник Ли Хунгџанг је, пратећи курс који је одабрао Јапан, паметно увидео да ће Јапан ускоро постати главна безбедносна претња Кини. Тај спој јапанских „традиционалних вредности” и „западних савремених техничких достигнућа” показао се као веома успешан модел. Јапан се полако трансформисао из феудалног друштва у тржишну економију. Наравно, то није било могуће без унутрашњих сукоба. Али је, упркос њима, Јапан закорачио у своју модерност.

Трагање за новим знањима широм света било је једна од основних идеја нове јапанске стварности. Други важан аспект оснаживања Јапана тих година биле су реформе у домену војних послова. Дошло је до својеврсне милитаризације јапанског друштва. То се уклапало у шире планове најекстремнијих десних кругова јапанских националиста о стварању јаке војске, која ће од Јапана начинити империјалну силу достојну својих западних узора.

И тако, док се Кина борила у кинеско-француском рату за очување своје контроле над Вијетнамом, група пројапанских реформатора, на челу са Ким Ок-кјуном (Ким Ок-гуун; 金玉均, 1851–1894), накратко је збацила прокинеску корејску владу. Рат између Кине и Јапана спречен је Конвенцијом из Тијенђина 1885. Кина је тако предала своју ексклузивну власт над Корејом, која је постала заједнички протекторат два азијска царства. Иако се никоме у Кини није свиђало то шта се дешава, потајно су се дивили Јапану, који је за релативно кратко време успео да се модернизује и укључи у „савремене историјске токове”. На један посебан начин, највећи број кинеских интелектуалаца сматрао је да Кина треба да учи од Јапана.

У жеку јапанско-руског рата (1894) Сун одлази на Хаваје, решен да ту оснује своју базу за почетак револуционарних активности. Он је веома добро знао да без финансијске помоћи ниједан револуционарни чин није могућ. Друго, било је неопходно имати поуздано, пријатељски настројено окружење да би се било који револуционарни подухват остварио. И треће, стратегија његове револуционарне борбе у основи се заснивала на два стуба, један је био новац, а други поуздани људи. Брата Сун Меија доживљавао је као сигурног финансијера својих подухвата. Али то није било довољно. Он је у кинеској дијаспори видео велике могућности за прибављање средстава која ће помоћи револуционарној борби.

Тако новембра 1894. године он оснива тајно друштво, *Друштво за обнову Кине* (Xingzhonghui 兴中会). Иако се нису помињале политичке теме, показана је јасна намера да се ширењем мреже његових чланова, у ствари, прикупљају средства за оно што је тек требало да уследи.

Сун је тако кренуо да обилази кинеску дијаспору. На броду којим је путовао за Америку активно је агитовао за учлањење у своје *Друштво за обнову Кине*. Његово деловање привукло је Фенг Ђингжуа (Feng Jingru 冯镜如), продавца

књига у Јокохами, чијег су оца ухапсили представници династије Ћинг јер је био са устаницима Таипинга. Сун је одмах предложио да Фенг и његови пријатељи, који су листом гајили антиманџурска осећања, постану његови представници у Јокохами. Фенг је то прихватио, па је тако и његов син Фенг Цијоу (Feng Ziyou 冯自由) постао део покрета. Он ће касније играти значајну улогу и биће један од историографа револуционарног покрета Сун Јатсена.¹⁶ Јануара 1895. године Сун је у Хонгконгу, са своја четири најближа пријатеља, основао званично друштво, *Друштво за обнову Кине*. Понудио је и сличним организацијама у Хонгконгу да му се придруже и да заједничким силама раде на остварењу истог циља – збацивању династије Ћинг са престола.

У складу са темељним променама у Јапану и промењеном перцепцијом Јапанаца о сопственој улози у Азији и свету, 1900. године основано је већ поменуто јапанско ултранационалистичко тајно друштво, друштво *Црног змаја*, чија ће тајност и активности бити веома добро осмишљене, тако да се тек 1930. године у штампи појавило понешто о његовом постојању и деловању. С друге стране, *Црни змај* је постао „држава” у држави, ми бисмо то данас назвали „дубока држава”, која је пресудно утицала на обликовање политике Јапана према околним земљама и према земљама у свету. У његовим круговима се од самих почетака налазила група која је одано служила идеји паназизијанизма, односно идеји да се Азија мора вратити људима Азије. То је подразумевало да се из Азије морају избацити све стране силе и њихови представници. Друга важна тачка заступника ове идеје било је убеђење да Кини треба помоћи да ојача, са циљем да се она поново позиционира као велика сила у Азији. И трећа важна тачка била је да Јапан и Кина треба заједно да сарађују на остварењу ових циљева. Управо ће представници овог дела друштва *Црни змај* касније постати најоданији Сунови пријатељи, који ће му много пута излазити у сусрет и помагати на разне начине.

Не може се рећи да династија Ћинг није увиђала силу проблема са којима се сусретала. Тако је 1898. године цар Гуанг Сју (Guang Xu 光绪, 1871–1908) одобрио да се у пракси спроведу реформе, чији је главни заговорник био Канг Јоувеи (康有為, 1858–1927). Историја је то забележила под именом *Сто дана реформи* (Wairi wei xin 百日维新). Идеја је била да се, као и у Јапану, у Кини успостави уставна монархија и да се у друштву спроведу различити реформистички подухвати. Тражећи потпору у кинеској традицији, Канг у Конфуцију види реформатора, чији пример савремена Кина треба да следи. Овом плану супротставила се царица Циси и веома добро позиционирана група људи у конзервативним круговима царства. Септембра 1898. године ухапшен је цар

¹⁶ 李金强, 香港兴中会总会的成立及其重要性, http://iqh.ruc.edu.cn/qdzwgxyj/zwxg_yjqy/js/3977ef8996084a32aa62d98c507e2e46.htm

Гуанг Сју, а Канг Јоувеи¹⁷ је морао да побегне из земље, јер му је претила смртна казна за подизање побуне.

Кинеска дијаспора је била на страни реформи у Кини, и она је у Кангу и његовим идејама видела могућност за излазак из кризе у којој се нашло кинеско друштво. Сун, који је био много радикалнији од Канга, у прво време није имао довољно присталица. Али је веома добро схватао да без помоћи странаца, тачније њихове логистике, ниједна револуционарна активност у Кини неће бити могућа. Постојао је ту и додатни проблем, већина странаца у Кини није веровала да се републиканске идеје могу остварити у Кини без крвавог грађанског рата, а они то нису желели због својих личних интереса.

Занимљиво је да се један јапански фотограф, који се иначе бавио и филмом, а очигледно био присталица паназијске идеје, Умеја Шокичи (Umeya Shokichi 梅屋庄吉, 1868–1934)¹⁸, са добрим и утицајним везама међу јапанским политичарима, после разговора који је имао са Суном 1895. године, веома заинтересовао за њега и његове идеје, после чега је постао и тајни финансијер и присталица револуционарних стремљења Сун Јатсена.

Није прошло дуго од оснивања *Друштва за обнову Кине* а револуционарни завереници су већ имали готове планове како да заузму Гуангџоу и Гуангси и успоставе револуционарну владу, која је требало да послужи као инспирација за друге провинције. Међутим, пораз Кине у рату са Јапаном учинио је све далеко сложенијим. До споразума у Шимоносекију, када је Јапан, поред ратне одштете, узео и део кинеске територије, западне силе су у политици „отварања Кине” користиле само њен комерцијални, економски део. Али им се после рата са Јапаном учинило да је, у ствари, веома zgodно да и оне крену са територијалним комадањем Кине. Тако је покренута „борба” за територијалне уступке и привилегије. Кина се нашла у још тежој ситуацији. Али се и Сун нашао у још тежој ситуацији зато што ниједној страном сили није било у интересу да се у време када им влада династије Ђинг „испуњава територијалне жеље” све то поквари неком „револуцијом”. Тим пре што су готово били на корак до тога да се у Кини коначно отпочне са изградњом железнице.

Без обзира на очигледну површност и наивност стратегије првог револуционарног подухвата, једно је било врло добро изабрано, а то је било само место.

¹⁷ Занимљиво је да је Канг Јоувеи од тог тренутка кренуо да путује по свету да би боље упознао светске прилике и то искористио у својим реформистичким идејама у Кини. Тако се 1908. године накратко нашао и у Србији. О томе је у виду кратке забелешке оставио сведочанство у свом дневнику (Giray FİDAN Ana JOVANOVIĆ, Kang Youwei's Visit to Serbia, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/89275>).

¹⁸ Имао је 1893. године фотографски студио у Сингапуру, али се убрзо окренуо уносним пословима са гумом на полуострву Малаја. После кинеско-јапанског рата, када је кинеска дијаспора показала отворено непријатељство према њему, он се са пословима преселио у Хонгконг, и ту ће се 1895. године срести са Суном.

Гуангџоу је био добро место за покушај револуционарног преврата. Све је детаљно испланирано и као дан је одређен 26. август 1895, што је пратило и астролошку мапу, девети дан деветог месеца по лунарном календару, који гарантује успех. Тај жиг „двоструке деветке” играо је посебно значајну улогу међу члановима Тријада, који су били ударна снага предстојеће борбе. У Хонгконгу се окупило око 3.000 представника Тријада из околине Гуангџоуа, који је требало да бродовима са оружјем и муницијом трајектом пређу до Гуангџоуа. Оружје је купио и сакрио у бурад са „цементом” Умеји Шокичи. Око паса су имали црвене појасеве да би се распознавали. И по доласку у град замисао је била да се поделе у четири групе и елиминишу гувернера провинције и заповеднике војног гарнизона, као и све званичне представнике власти. На стратешким тачкама у прилазима граду биле су групе чији је задатак био да зауставе помоћ коју би потенцијално послала царска влада. И да не ширимо причу, све ово је, услед различитих околности, пропало. Сун је за длаку избегао хапшење. Он бежи прво у Макао, па одатле у Хонгконг, у који је стигао крајем октобра. Доктор Кантли, који га је веома поштовао и волео и много пута му помагао, послао је свог адвоката да му поручи да што пре напусти Хонгконг и тако избегне хапшење и изручење. Умеји Шокичи организује да са два његова блиска сарадника крене првим бродом за јапански град Кобе. Када је у новембру стигао у Јапан, јапанске новине објавиле су вест да је у Јапан дошао „вођа кинеске револуционарне партије”. Из Кобеа је продужио за Јокохаму, где је постојала велика кинеска заједница.

Детаљан опис првог револуционарног преврата, а до 1911. године ће их бити десет, и сви ће бити на сличан начин планирани и неуспешни, добар је увод у оно што се може једноставно назвати „игра судбине”. Шема тих устанака била је слична: база изван домета утицаја владе династије Ћинг; окупљање најамника, углавном чланова Тријада, који се финансирају новцем донација богатих симпатизера; између тих акција, путовања светом у потрази за новцем и страном помоћи; и када је имао прилику да се састане са странцима, необјашњиво опуштено, наивно, необавезно, нудио им је невероватне и значајне уступке у Кини само да му буду од помоћи.

То што није успео у свом првом покушају и није било тако трагично, али је то донело нешто на шта Сун није рачунао да ће тако брзо доћи. Он је, данашњим језиком речено, постао терориста кога је тражила династија Ћинг. И ма колико и ма како једна влада или држава биле слабе, без обзира на углед који та влада ужива у свету, она је још увек имала довољно моћи, утицаја, веза, начина да се обрачуна са појединцем који жели да јој направи озбиљне проблеме. Да би избегао лако препознавање променио је изглед, пустио бркове, обукао западно одело и одједном је постао сличан хиљадама Јапанаца, Кинеза, Корејаца, који су прихватили западни начин живота. Тај први корак који је направио као „револуционар” из корена ће променити све у његовом животу.

Бекство из Гуангџоуа није био обичан бег од прогона и хапшења. То ће бити улазак у један нови период живота који ће трајати скоро шеснаест година. Постао је тражен, непожељан, опасан, побуњеник, итд. Када је у Јокахоми организовао састанак да би прикупио помоћ за наредне „револуционарне кораке” већина Кинеза га је игнорисала, и појавило се само 15 симпатизера.

Из Јапана одлази у Америку, у тромесечну потрагу за присталицама и финансијерима. Непажљив и лежеран, направио је једну фотографију у Сан Франциску, која је одмах доспела у руке представника кинеске мисије у Вашингтону. Сваки његов корак у Америци будно су пратили кинески агенти. У кинеској дијаспори није постигао успех.

Одатле путује у Лондон. Чим је октобра 1896. године стигао влада династије Ђинг тражила је да га Велика Британија ухапси и изручи Кини. Велика Британија одбија тај захтев. Кинеско посланство ангажује приватну детективску агенцију да га прати. Његов одани пријатељ др Кентли му је обезбедио смештај. Он обилази музеје, читаонице, проводећи дане у одмарању и шетњи. Догађај који је уследио, иако веома важан, није до данас објашњен. Наиме, он је завршио као затвореник у кинеском посланству, које се спремао да га тајним каналима пребаци у Кину, да му суди, и сасвим извесно погуби.

Да ли је он то сам „режирао”? Да ли су га на превару увели у просторије посланства? Да ли су га вешти агенти негде у Лондону ухватили и привели у посланство? Никада нећемо сазнати. Мада, неки његови пријатељи кажу да им је касније Сун говорио да је он сам добровољно отишао до посланства из пркоса и да је измислио причу о отмици да би их дискредитовао и осрамотио.

Шта год да је у питању, овај инцидент је по много чему одредио правац будућих догађаја. Он је 12 дана провео у посланству као заточеник. Трећег дана енглески портир је пристао да достави доктору Кантлију поруку коју је Сун написао на две визит-карте у којој се каже да је киднапован и да ће га изручити Кини, са молбом да га брзо избави.

Министарство иностраних послова Велике Британије, после почетне споровости у решавању овог питања, организује даноноћни надзор над посланством. Блокирано је испловљавање свих бродова за Кину. Извршен је притисак да се Сун ослободи. Др Кантли је поднео кривичну пријаву против кинеског посланства. То је привукло пажњу новинара и зачас се створила „карневалска” атмосфера, у којој су бројни новинари жељни сензације опколили посланство чекајући да виде Суна.

Пошто се ствар отела контроли, Министарство иностраних послова Велике Британије запретило је озбиљним санкцијама Кини уколико Сун остане у заточеништву. Др Кантли је сачекао Суна на излазу и они су напустили посланство не обративши се окупљеним новинарима.

Касније је Сун одржао конференцију за штампу и дао бројне интервјуе. Новинари су били импресионирани његовом причом и његовом личношћу. Говорио је о себи као о присталици реформске странке која се залаже за промене у Кини. Истицао је и своју оданост хришћанству. Сваки дан одлазио је у цркву под будним оком медија. И како то у животу обично бива, наивни и не баш паметни читаоци већ су створили своју слику о Суну, па су покретали петиције да му се омогући да остане у Енглеској и помогне др Канглију у обучавању кинеских лекара.

Угледни синолог са Кембрица, професор Херберт А. Гилес, који је радио на Кинеском биографском речнику, замолио је Суна да му напише своју кратку биографију како би је уврстио у речник. Вероватно под наговором др Канглија, Сун пише књигу *Киднапован у Лондону* (*Kidnapped in London, Bristol, 1897*), на енглеском језику, која се појавила почетком наредне године у Енглеској, а у мају и у Шангхају.¹⁹

Две ствари вреди напоменути после овог догађаја. Ништа није тако добро проширило његово име светом као овај догађај, и то је додатно уверило Суна да је он предодређен да у овом животу „одигра посебну улогу”.

Сун 1897. године у једном од својих наступа обећава да ће се заложити за боље место британске трговине у Кини и за још боље прилике за улагања у кинеску привреду.

Међутим, ту представу нису сви гледали истим очима. Лорд Солсбери, који је укорио кинеско посланство због таквог понашања према Суну, тајним каналима је обећао Беиђингу да више неће дозволити да се Хонгконг користи као његова база за агитацију и атак на кинеску владу, и поручио да на Суна у Британији гледају као на обичног завереника против своје државе. Убрзо је издата забрана којом се потврђује да Сун више не може да крочи у британску колонију.

Боравећи у Лондону, он је упознао јапанског ботаничара запосленог у истраживачком одељењу једног од музеја, Минаката Кумагусу²⁰, који му је рекао да

¹⁹ Sun Yat-sen, *Kidnapped in London*, Bristol, 1897. file:///C:/Users/Institut%20PC/Downloads/KidnappedinLondon_10075708.pdf

²⁰ Минаката Кумагусу (南方 熊楠, 1867–1941), свакако најсјајнији политичар, полихистор, којег је Јапан икада имао. Када се породици Минаката родио син обичај је налагао да се дете одведе у светилиште Фуџиширо, у оближњем граду Кајнану, да би добило име од главног свештеника. Једно од места тог светилишта било је посвећено богу култа Кумано, а на његовом тлу је расло свето дрво камфора, или кусу. Дајући име Кумагусу, свештеник је призвао део моћи планинског бога да подржи болесно дете користећи кума (медвед), као у Куману, у комбинацији са кусу (камфор). Као дете, Кумагусу је изучавао митско значење свог имена дубоко верујући да је блиско повезан са биљкама и животињама. Са деветнаест година, након што је пао на испиту у званичној припремној школи за Универзитет у Токију (Токио Даигаку Иобимон), Минаката је одлучио да отпутује у иностранство и оствари своје снове у Сједињеним Државама. Најпре се уписао на Пољопривредну школу државе Мичиген, али се убрзо предомислио и посветио сакупљању биолошких узорака. Из Мичигена је отпутовао на југ, истражујући Флориду, а затим

има једну жељу, да „Азијци једном заувек протерају из Азије све Западњаке”. До тада Сун никада није на тај начин размишљао о панасијанизму као идеологији која промовише јединство азијских народа против западног империјализма. Од тог тренутка ова идеја ће постати део његових размишљања о будућем устројству кинеског и азијског света.

У марту 1896. године колонијална влада Хонгконга издала је званичну наредбу о прогону Суна у одсуству. Његов апел за ревизију такве одлуке је одбијен. То је уједно значило да је Суну преостала само једна земља која је могла да послужи као база за његове припреме за револуционарне активности – Јапан.

Поред свих успеха и „добрих страна” које је Јапан добио трансформишући се по западном моделу, код дела јапанских интелектуалаца сазрела је свест да Запад никада неће прихватити ниједну азијску земљу, па ни Јапанце, као равноправне себи. Да ће их у најбољем случају третирати као „жуту опасност”, што је историја касније и потврдила. То сазнање је, посебно међу припадницима левичарских организација, подстицало идеју о панасијском идеалу. На челу ових, да их условно назовемо слободоумнијих, група налазио се Окума Шигенобу (Okuma Shigenobu 大隈重信, 1838–1922), првак Прогресивне партије, који је истовремено био премијер и министар финансија Јапана у периоду од 1896. до 1898. и од 1914. до 1916. године. Он је заступао један веома самосвојан став. Позивао се на културни дуг Јапана према Кини и говорио да модерни Јапан има моралну дужност да заштити (а не да освоји и покори) Кину од западне агресије и помогне херојском кинеском народу да одбрани и спасе своју земљу. Ову доктрину преузео је Инукаи Цуиоши (Inukai Tsuioshi 犬養毅, 1855–1932), новинар, иначе син једног од најбољих познавалаца класичног кинеског језика. Био је премијер Јапана од 1931. до 1932. године, када је убијен. Он је био заговорник модерног азијског национализма. Његов дом у Токију био је сигурна кућа за избеглице из свих крајева Азије.

на Кубу, где је открио нову врсту лишајева. У септембру 1892. Минаката је напустио Сједињене Државе и отпутовао у Лондон. Већ следеће године престижни научни часопис *Nature* објавио је његов чланак „Сазвежђа Далеког истока”, који је наишао на одличан пријем. Постао је редован посетилац Британског музеја, где је много читао о различитим темама из области као што су археологија, антропологија, филозофија и религија. Такође је развио пријатељства са бројним истакнутим научницима, укључујући оријенталисту Фредерика Дикинса, и радио је на каталогизацији источњачких књига и рукописа у колекцији музеја. Био је проницљив, оштрог интелекта, и није пристајао на академска ограничења. Познавао је енглески, француски, италијански, немачки, латински и шпански, а имао је радно знање старогрчког, санскртног и хебрејског и класичног кинеског. Иако је његово главно истраживање било везано за ботаничку област гљивица, буђи и криптогамних биљака, он је такође познат и по свом креативном и пионирском раду у антропологији, религији, филозофији и фолклористичким студијама. По опсегу, дубини и ширини истраживања неки научници га упоређују са Лајбницом или Хумболтом (Nakazawa Shin'ichi, *Minakata Kumagusu: The Meiji Polymath Who Broke the Mold*, <https://www.nippon.com/en/column/g00415/>).

Још један веома значајан сусрет за реализацију Сунове револуционарне идеје догодио се у јесен 1897. године у кући Чен Шаобаја. Наиме, тада се упознао са Мијазакијем Торазом (Miyazaki Torazo 宮崎滔天, 1871–1922), јапанским филозофом и присталицом паназијанизма. Иначе, тај први сусрет, како је касније Мијазаки говорио, није оставио бог зна какав утисак на њега. Сун му је изгледао као полуурачунљив, немаран, исувише опуштен. Мијазаки, као веран следбеник идеје паназијанизма, није могао да поверује да је Сун тај човек који ће повести Кину на пут решавања њених нагомиланих проблема. Међутим, после неког времена Мијазаки је почео да увиђа да њих двојица имају много тога заједничког. Сун је мислио да је републиканизам срж кинеске политичке традиције, принцип који су, како је говорио, Кинезима у наслеђе оставили њихови древни мудраци, и да је то је најбољи природни облик владавине, који одговара Кинезима.

Сун ће наредне три године, до 1900, остати у Јапану. За то време Кина је доживљавала бројне промене. Канг и његови истомишљеници пали су у немилост кинеских власти. Лијанг Ћичао је пронашао уточиште у јапанском конзулату у Тијенђину, одакле је јапанским војним бродом пребачен у Јапан. А Британци су помогли Кангу да, преко Шангхаја, дође до Хонгконга, где га је дочекао Мијазаки. Касније је и Канг отишао у Јапан.

Занимљиво је да су се и реформистичке и револуционарне вође кинеске приче те 1898. године нашле у Јапану. Западне силе су са сумњом почеле да гледају на Јапан. Нова јапанска влада морала је да заузме другачији став према одбеглим Кинезима. Династија Ћинг је јавно изражавала протест због тога што се Канг налази у Јапану.

Сунови агенти окупују лидере Тријада и *Друштва старије браће* (Gelaohui 哥老会) у Хонгконгу са идејом да се уђе у савез са Суновим *Друштвом за обнову Кине*, под Суновим вођством. Нови савез је створио ново тајно друштво, *Друштво за обнову Хана* (Xinghanhui 兴汉会), а том приликом је извршен и мали ритуално-обредни играказ, све је освештано приносом голубље крви, вина и печатирано специјално изрезбареним печатом, што је био јасан знак антидинастичке природе савеза. Повезивала их је идеја о томе да се династија Ћинг уклони са престола.

Негде крајем 1899. године Лијанг Ћичао је преговарао са Суном о томе да се са још 12 чланова реформистичког покрета придружи Суну и да се оформи нова организација заснована на републиканским принципима. Канг Јоувеи је био против тога.

Иако је француска влада одбила да помогне Суну, он је ступио у контакт са представником локалне француске канцеларије са предлогом да га Французи снабдевају оружјем, муницијом и новцем, а да им он заузврат помогне да прошире свој утицај у Кини. Француска влада је упозоравала своје локалне представнике да не ступају у контакт са Суном.

Разочаран што није успео да уједини реформистичке и револуционарне снаге, поново се обраћа Британији за помоћ, обећавајући јој да ће, када се успостави нова влада, она имати позицију татора. Када је и ту одбијен Сун почиње да размишља да сам организује војну акцију. Тако се поново враћа у Јапан.

Зашто је Јапан био наклоњен Суну? Један од разлога је био тај што су се одређени планови јапанске војске о подели Кине и о формирању једне независне кинеске државе на југу Кине поклопили са Суновим захтевом. Јапан му је помогао да покрене акцију на југу. Зато је јапански генерал, који је иначе био гувернер Тајвана, Кодама Гентаро (Kodama Gentarō 兒玉源太郎, 1852–1906), чим је сазнао за Сунову идеју да освоји Сјамен, наредио својим сарадницима да помогну Суну да то и оствари. Сун одлази на Тајван да договори детаље акције.

У међувремену, после Боксерског устанка, под изговором успостављања реда, Русија је заузела Манџурију и тражила од Кине да са Русијом потпише посебан акт о томе. Јапан и остале западне силе су се побуниле, сматрајући да ће то довести до поделе Кине. Већина Кинеза који су раније оптуживали Суна за авантуризам схватили су сав бесмисао и немоћ династије Ћинг и почели да увиђају да је револуција једини начин да се отклони део кинеских невоља. Тако се постепено мењао и однос према Суну. Он је у њиховим очима био све мање бунтовник, побуњеник, а све више кинески патриота, родољуб.

Манџурски агенти су појачавали своје активности и за пар месеци су убили неколико истакнутих бораца против династије Ћинг. Сун је тако губио своје поуздане људе.

Негде у то време Сун сазнаје и да је Лијанг Ћичао лажно користио његово писмо које му је дао и да је у његово име позивао људе да покрену оружану побуну, али са циљем да се ослободи цар Гуанг Сју и тиме ојача реформистички покрет. Како невоље некако увек иду у низу, брат му је саопштио да он више не може да га финансира јер је једва имао средстава да издржава породицу.

Принуђен да мења стратегију, решио је да штампа „патриотске обвезнице” које би се после револуције могле откупити по већој цени. А да би добио приступ кинеској заједници у Америци, у коју је намеравао да оде наредне године, он се придружује локалним Тријадама. Сун набавља лажна документа, у којима пише да је рођен на Хавајима, и марта 1904. године креће пут САД.

Касније одлази и у Европу. У Лондону разговара са Јен Фуом²¹, једним од најзначајнијих преводилаца са енглеског језика, који је превео дела Адама Смита, Џона Стјуарта Мила, Монтескјеа, итд. на кинески. Јен је био уверен

²¹ Јен Фу (Јан Фу 严复 1854–1921), кинески морнарички официр, уредник новина, преводилац, писац, који је тврдио да западна моћ не почива толико на технолошкој надмоћи већ на идејама и институцијама које стоје иза ове моћи. Био је противник револуције и републиканизма

да Кина још није спремна за тако радикалне промене, као што је прелазак на републикански облик владавине, и био је изразито против револуције. Сун у Француској поново тражи помоћ, у замену за одређене обавештајне податке који су занимали Француску. Обећао је да ће његови људи који су на терену доћи до сваке информације која им је потребна. Овај пут је Француска била заинтересованија, јер је имала одређене проблеме са јапанским активностима на југу Кине. Тако је током 1906. године Сун остварио одређену сарадњу са Француском.

Људи око њега су му замерали много тога. Неки су били љути зато што је и даље преговарао са Јапанцима који су нанели толико зла Кини. Други су му замерали што је као место револуционарног преврата видео искључиво Гуандунг и његову околину, занемарујући друге делове Кине. Тако да је у периоду од маја 1907. до априла 1908. године било шест устанака у Гуандунгу, Гуангсију и Јунану, које су предводили чланови Тонгменгхуија.

Када је и Јапан, због сопствених интереса, решио да га протера са своје територије, неки од Сунових оданих пријатеља, као што је то био Учида Риохеи, утицали су преко својих веза да се то достојанствено уради. На опроштајној вечери у Сунову част уручено му је, како поједини историјски извори тврде, 60.000 јена као опроштајни дар од јапанског Министарства иностраних послова. Мијазаки Торазо и његова група били су огорчени због тога што Јапан протерује Суна. Неки су му поклањали новац за његове будуће акције. Било је то 1907. године.

Сун се упутио у Ханој, верујући да ће уз француску помоћ покренути низ акција преко индокинеске границе. Мања тајна друштва, разбојничке банде, незадовољни сељаци, ојађени народ, били су учесници тих побуна. Неке владине трупе су са симпатијама гледале на те „устанке”. Сун је и даље био убеђен да је новац кључ успеха. Тражио га је на свим странама, не водећи рачуна о томе да ли су то пријатељи или непријатељи Кине.

Сунов прогон из Јапана у фебруару 1907. био је почетак једног од најтежих, најтужнијих и најмрачнијих периода у његовом животу. Протеран је и из Индокине, и вратио се у Сингапур марта 1908. Готово да више није имао ни енергије ни ентузијазма. Истрошила се та огромна залиха виталне снаге коју је поседовао. Чинило му се да нема ништа, само низ неуспеха. Тешко је носити се и са једним падом, а са падовима у низу, са потонућима, неуспесима, готово да се није могло живети.

Када почне да се руши један свет полако се руши све. Хуанг Синг је почетком 1907. године за Тонгменгхуи предложио ново решење за заставу, кинески карактер који се везује за изједначавање права на земљу. Сун је, из личних,

у Кини, а заговорник увођења либералних друштвених и политичких реформи. Његови преводи су били веома утицајни међу кинеском омладином.

сентименталних разлога, инсистирао на томе да се задржи стара застава коју је осмислио и украсио симболима његов пријатељ из детињства Лу Хаодунг. Праг толеранције, осећање пристожности, количина емоција, све се узбуркало, истањило, нестало. Све је запањила жестина којом је Сун реаговао. Неки кажу да је Хуанг Синг био повређен због тог надмоћног, неопозивог, крутог става који је Сун показао. Ускоро се појавио још један проблем, наиме, Сун никоме није рекао да је као опроштајни поклон од Јапана добио 60.000 јена. Неки су му отворено пребацивали да је од Јапана примио мито, да су га Јапанци „купили“.

Ако има болних места, и ако има туге, онда су она тамо где су нам најближи, највољенији и најмилији. Суна су његови најближи саборци оптуживали на недостојан начин. После неколико месеци појавио се и приговор не само на стратегију „јужњачких устанака“, већ су га оптужили и да је куповао застарело оружје. Иза тих оптужби стајала је једна много гора, да је намерно куповао јефтиније оружје да би разлику у цени стављао себи у џеп. Сун је био згрожен, бесан, огорчен, неутешан. Крајем октобра именује Мијазакија за свог адвоката у финансијским аранжманима и преговорима о куповини оружја у Јапану.

Сун је упркос таквој атмосфери покушао да настави издавање Минбаоа, али су одмах уследиле критике да је он „преотео“ новине и упућен је позив кинеској емиграцији да више не помаже Суну и да престану да му шаљу средства. Написано је и једно отворено писмо у којем је Сун оптужен за невероватну дрскост, које је довело у питање како његов лични интегритет тако и све што је до тада урадио, уз позив да буде избачен из Тонгменгхуија.

Део кампање против Суна уродио је плодом код кинеске заједнице у САД, али је на другим местима ова „кампања“ имала мало успеха. Неке мање групе тајних друштава отворено су стале на његову страну, издајући мали проглас 1909. године, у којем се каже да је срамно то што неколицина људи ради Суну. Али се један део утицајних донатора повукао и ускратио му финансијску подршку.

Крајем јануара 1910. сви чланови друштва су се окупили ради договора око нове побуне и разраде плана борбе, као и датума акције. Али нису могли да се договоре око конкретног датума.

У октобру 1910. године Сун позива своје присталице да дођу на састанак у Пенанг. У новембру је одржана конференција којом је хтео да покаже својим противницима да ће и без њихове помоћи успети. Обећао је још један устанак и обећао је да ће збацили династију Ђинг са престола. Остао је при стратегији напада на приморске градове Кине. Кренуо је у акцију прикупљања средстава стављајући све на коцку. Молио је све да му укажу поверење још само овај пут, и ако не успе, тако је остало упамћено, он ће или умрети или се повући. Спас Кине био му је на првом месту.

Из Пенанга он креће за Европу и САД, децембра 1910. Кратко остаје у Паризу, па наставља у Њујорк, Сан Франциско, да би одагле стигао у Ванкувер

фебруара 1911. Успео је као никад до тада, продао је „патриотске обвезнице” у вредности од 63.000 УСД и овај новац, заједно са 14.000 УСД, које је прикупио у САД, одмах шаље у Хонгконг у оперативни центар за устанак у Гуангџоу.

Независно од Сунових напора, политичка ситуација у Кини се мењала. Лојалност оружаних снага династији Ћинг постајала је све упитнија. Јавни презир према династији је растао, а вера у способност владања династије била је све мања. Уследио је низ атентата на кинеске званичнике, који су се плашили да напусте свој дом. Национализам је био у порасту, уследио је бојкот страних производа, избијали су антихришћански и мисионарски протести, објављивани су антимањџурски памфлети, итд.

Када се из данашње перспективе погледа 1911. година видимо да су постојала два центра која су окупљала Кинезе посвећене борби против династије Ћинг. Први је било *Друштво за општи напредак* (Gongjinhui 共进会), изданак Тонгменгхуија, које је регрутовало чланове из локалних тајних друштава, а други је био *Институт за књижевност* (Wenxueshe 文学社), који је у свом регистру бројао неколико хиљада бораца који су били стационарани у Вучангу. Као и у Тонгменгхуију, студенти су водили ове групе. Оне су биле самодовољне и нису им били потребни савезници или финансијери. Имали су све што им је требало: веру, љубав, жељу, оданост, идеју, страст и циљ. Те групе су се налазиле у Кини и биле су спремне за акцију. Ове револуционарне групе имале су нејасну представу о републиканизму, али су поседовале једну заједничку црту: жељу да се са царског трона збаци династија Ћинг. Њихова веза са вођама Тонгменгхуија, посебно са Хуанг Сингом и Сунг Ћијаоженом (Song Jiaoren 宋教仁, 1882–1913), није била нарочито јака. У септембру 1911. две револуционарне групе из Хубеија направиле су договор да се у октобру започне оружана побуна.

И тако се и десило. Вест о паду Вучанга брзо се проширила. 11. октобра увече устаници су заузели град Хајанг, а следећег јутра Ханкоу. Одмах су формирали војну управу у Хубеију, под Танг Хуалонгом, председником локалне провинцијске скупштине, и Ли Јуенхунгом (Li Yuanhong 黎元洪, 1864–1928) као војним командантом. Иначе, Ли је био некадашњи командант 21. мешовите бригаде која се залагала за модернизацију кинеске војске.

Револуционари су послали телеграме које је Ли потписао, позивајући друге покрајинске владе да се придруже револуцији. Танг Хуалунг је убедио стране конзулате у Ханкоу да остану неутрални. У почетку скептични да ће устанак уопште успети, Хуанг Синг и Сунг Ћијаожен стижу у Вучанг тек крајем октобра. До тог времена устаници су добили подршку племства и њихових представника у покрајинској скупштини, као и гарант неутралности страних сила. Хуанг и Сунг су могли да ураде само једно, а то је да се integriшу у револуцију, али њихово присуство нити је допринело револуционарним ак-

тивностима, нити је нешто променило. Хуанг, који је постао главни командант револуционарних снага, био је потчињен Ли Јуенхунгу, који је задржао укупно вођство, док се Сунг вратио у доњи Јангце да би створио други револуционарни центар.

Тако се то одиграло. Тонгменгхуи је играо значајну улогу у само неколико места. Чен Ћимеи, ватрени Сунов присталица са јаким везама у предузећима и тајним друштвима у Шангхају, постао је војни командант након што је успешно предводио напад на локално војно складиште оружја. Да би одржао ритам револуционарне борбе, послао је свог младог сарадника Чанг Каишека да заузме владу у историјском граду Хангџоу, чији су грађани већином били за револуцију. У Гуангдунгу, Ху Ханмин је преузео власт након што је царски гувернер побегао када су у град ушли трговци Гуангџоуа који су се окренули против династије.

Влада Ћинга је наредила координирани контранапад на Вухан, који су извеле две армијске дивизије. Позвала је Јуен Шикаија да се врати из принудне пензије. Али Јуен је био превише лукав да би прихватио именовање за војног команданта царства пре него што је имао прилику да процени ситуацију. Док је Јуен куповао време догађаји су се брзо одвијали. До последње недеље октобра још пет провинција се побунило против Манџураца. Владине трупе су поражене у околини Нанђинга, града који је имао велику симболичну вредност. Он је био престоница царства у раним годинама династије Минг. До почетка децембра 1911. године четрнаест провинција је прогласило независност од режима династије Ћинг. Формирање уједињене револуционарне власти постало је ургентна ствар да би се спречила регионална ривалства, али и да би се створио привид јединства када је реч о династији и западним силама.

Сун је био на другој страни света у својој уобичајеној потрази за новцем у кинеској дијаспори, новцем за кинеску револуцију, коју је неуморно промовисао у протеклих шеснаест година и која се, мимо његовог знања и организације, већ одигравала у Кини. Он је 11. октобра, дан након побуне у Вучангу, био у Денверу, Колораду, и добио је читаву недељу дана стар кодирани телеграм од Хуанг Синга, који је тражио средства за перспективни устанак у Вучангу. Читајући новине у возу, на путу за Чикаго, угледао је наслов „Револуционари окупирали Вучанг”. А још веће изненађење га је сачекало када је узео новине од 14. октобра, које су извештавале о томе да постоје планови да се „др Сун Јатсен” постави за првог председника републике и да је револуција која је у току успела.

Та брзина у остварењу сна, тај неочекивани обрт који га је изненадио, учинили су да донесе одлуку да се не врати у Кину одмах. Зашто? Да ли је био забринут за сопствену безбедност? Јер ако побуна не успе он би ишао право у руке владе Ћинга, а његово погубљење било би готово извесно. Да ли је куповао време да види како ће се све то одвијати? Или је веровао, као што је

касније написао у својој аутобиографији, да је неутралност страних сила била пресудна за исход револуције, па је „у том тренутку дипломатски фронт био важнији од прве линије борбе”? Шта год да је био његов мотив то је, за њега, била најисправнија одлука.²²

Најпре је отишао у Вашингтон. Тражио је преко посредника састанак са државним секретаром Филандером Ноксом, и био је одбијен. То га није посебно импресионирао, па је отпловио у Лондон, где је и стигао 20. октобра 1911. Састао са др Кантлијем и његовом супругом. Такође се састао и са Хомером Лијем (Homer Lea).²³ Ли је посматрао америчко и британско такмичење за доминацију у свету као англосаксонски аспект шире социјалдарвинистичке борбе, за коју је веровао да је неизбежна. У овом предстојећем сукобу апсолутни циљ за Лија био је савез између Англосаксонаца и Кинеза као противтежа другим регионалним и глобалним конкурентима.

Као Сунов портпарол, Хомер Ли је предложио банкарском конзорцијуму *Four Power* да средства намењена влади Ђинга преусмери на будућу кинеску републику. Лијев пријатељ сер Тревор Досон (Trevor Dawson, 1897–1914), надајући се да ће његова компанија за производњу оружја *Vickers, Sons & Maxim* добити поруцбине за оружје када Сун постане председник кинеске републике, поднео је 14. новембра меморандум који је требало заједно да потпишу Сун, Ли и британски министар спољних послова Едвард Греј. Меморандумом је гарантовано да ће, уколико постане председник, Сун дати посебне привилегије Британији и Америци. У замену за њихову подршку и пријатељство Кина би ставила своју морнарицу под команду британских официра и увек би тражила савет од Британаца у погледу било каквог споразума који би Кина могла склопити са Јапаном. Тражило се и да се наложи британским колонијалним властима у британској Малаји и Хонгконгу да укину забрану путовања за Суна. Међутим, министар спољних послова, који је био упућен у тајне договоре Енглеске и Јапана око будуће владе у Кини, где је већ одлучено да ће будући председник Кине бити Јуен Шикаи, није ставио свој потпис на овај Меморандум. Оно што је Сун успео да добије било је укидање забране путовања по британским територијама.

Сун је у потрази за новцем за будућу владу одлучио да отпутује у Француску. Да се у Паризу посаветује са француском владом и затражи од њих финансијску помоћ. У Паризу је остао четири дана, али ни ти састанци нису били успешни. Французи су га уверавали у дипломатску неутралност. Али ниједна

²² Sun Yat Sen, *Memoirs of a Chinese Revolutionary*, Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd, 1918. <https://ia800901.us.archive.org/33/items/memoirsofchinese00snya/memoirsofchinese00snya.pdf>

²³ Хомер Ли (Homer Lea, 1876–1912), амерички писац књига о геополитици. Када је у Кини почела побуна боксера решио је да отпутује у Кину и да своје услуге понуди Канг Јоуеију. Ли је убедио Канга да га постави за војног заповедника и да му да команду над малим добровољачким снагама. Није био најуспешнији у томе, али је успео да преживи. Одлази у Јапан и Хонгконг, где је упознао Сун Јатсена. После разговора са њим постаје његов војни саветник.

банка није хтела да да зајам Кини док се ствари не стабилизују. Од Француза је сазнао да се већ увелико међу страним силама разматра да се Јуен Шикаи или Ли Јуенхунг поставе за председника. Чим је то сазнао одмах је послао телеграм у Шангхај, у којем обавештава све да је за њега било који човек кога изабере за председника прихватљив.

Са својом пратњом, сином Сун Кеом, личним секретаром Хомером Лијем, саветником, супругом, и неколико најближих сарадника, Сун Јатсен напушта Марсеј 24. новембра и креће на пут за Кину. Када је 15. децембра стигао у Сингапур велики број људи изашао је да га поздрави. У Шангхај је стигао, кажу књиге, у хладно, сиво јутро. Никога није било на пристаништу да га дочека, јер су се у Нанђингу одвијале борбе и договори око привремене владе. По његовом доласку, одмах су га предложили за привременог председника владе. Али ако је око тога и постојала сагласност, око питања како ће изгледати република, да ли ће се примењивати парламентарни или председнички систем, било је великих несугласица.

Изабран је као привремени председник кинеске владе са широким овлашћењима која су му провинцијски делегати дали, са 16 гласова за и једним гласом против. Тако је 29. децембра Ли Јуанхунг постао потпредседник, а Хуан Синг министар војни. Сун Јатсен је из Шангхаја у Нанђинг стигао да потврди свој мандат и тако је Република Кина отпочела свој живот 1. јануара 1912. године. Његов кабинет је био скуп талентованих и изузетних појединаца који, по квалитету, особинама, интегритету, ниједан будући кабинет кинеске владе није могао достићи. Поред Хуанг Синга, који је био, у ствари, премијер, били су ту и Ванг Џунгхуи (Wang Zhonghui 王宠惠, 1881–1958), сјајан полиглот и научник, у својству министра иностраних послова; Ву Тингфанг (Wu Tingfang 伍廷芳, 1842–1922), зет сер Хо Каија, као министар правде; Цаи Јуенпеи (Cai Yuanpei 蔡元培, 1868–1940), филозоф и политичар, као министар образовања, итд.

Падом династије Ћинг отворио се простор за нову, другачију Кину. На сцени коју су људи видели одиграла се представа која је уливала наду, отварајући могућности, пружала неку другачију визију света. Чинило се да је Кина коначно добила награду за све патње, несреће, невоље, туге, понижења, итд. Народ је могао бар накратко да одахне, да се сабере, одсања понеки сан и да уђе у нови дан Републике Кине.

Међутим, оно што се иза кулиса догађало, оно што није било на светлима позорнице, оно закулисно, тајно, недоступно очима обичног човека, били су конци које су уплитали и вукли Велика Британија и Јапан. Они су сликали и бојили кинески свет другачијим бојама. Сукоби интереса великих сила у Кини тек тада су се заострили. Слаба, нејака, сиромашна, препуштена на милост и немилост силама моћи, пробуђена, осокољена, незаустављива, самоуверена Кина отварања је прву страницу своје приче која се обично назива „пут у кинеску модерност”.

Одабрана литература:

- Fay, Peter Ward, *The Opium War 1840–1842: barbarians in the Celestial Empire*, The University of North Carolina Press, 1997.
- FIDAN, Giray, JOVANOVIĆ, Ana, Kang Youwei's Visit to Serbia
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/89275>
- Gordon, David B, *AMERICAN Influences on Sun Yatsen*: <https://www.asianstudies.org/publications/eaa/archives/american-influences-on-sun-yatsen/>
- Gregory, J. S, *Great Britain and the Taipings*, Australian National University Press, Canberra, 1969.
- Keller, Wolfgang, Shiue, Carol H, *The Economic Consequences of the Opium War*, https://www.bde.es/f/webbde/INF/MenuHorizontal/SobreElBanco/Conferencias/2021/211008_14.3016.00_1_KELLER.pdf;
- Schiffrin, Harold Z, *Sun Yat – sen and the Origins of the Chinese Revolution*, University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1968.
- Soong, Irma Tam, *Christianity and Dr. Sun Yat-sen's Schooling in Hawai'i, 1879–83*: https://chsa.org/wp-content/uploads/2010/12/CHSA_HP2010_07_Soong.pdf
- Ši, Hu, „Osnivač moderne Kine: Priča o Sun Jatsenu”, *Almanah Instituta Konfučije u Beogradu*, br. XXIII – XXIV, 2021.(ćirilica)
- Žarne, Žak, *Kineski svet*, Beograd: Clio, 2007. (ćirilica)
- Yat – sen, Sun, *Kidnapped in London*, Bristol, 1897 file:///C:/Users/Institut%20PC/Downloads/KidnappedinLondon_10075708.pdf
- Shin'ichi, Nakazawa, *Minakata Kumagusu: The Meiji Polymath Who Broke the Mold* <https://www.nippon.com/en/column/g00415/>
- Yat Sen, Sun, MEMOIRS OF A CHINESE REVOLUTIONARY, Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd, 1918,
<https://ia800901.us.archive.org/33/items/memoirsofchinese00snya/memoirsofchinese00snya.pdf>
- 朱玖琳, 宋庆龄基督教思想之演变
<https://sswgw.org.cn/wcm.files/upload/CMSsszxw/202005/202005081050010.pdf>
- 桂瑞華將軍、苗瓊文女士, 海軍歷史人物介紹—李鴻章評述
<https://navy.mnd.gov.tw/Files/Paper/10-%E6%9D%8E%E9%B4%BB%E7%AB%-A0%E8%A9%95%E8%BF%B0.pdf>
- 刘虹叶自成, 试论李鸿章的对日外交思想
<https://www.sis.pku.edu.cn/teachers/docs/20190904110156604465.PDF>
- 党思敏, 宗藩体系下李鸿章的朝鲜策略 (1870–1895 年), 香港理工大学, 2022
<https://theses.lib.polyu.edu.hk/bitstream/200/11781/3/6177.pdf>
- 李金强, 香港兴中会总会的成立及其重要性 http://iqh.ruc.edu.cn/qdzwgxyj/zwgx_yjqy/js/3977ef8996084a32aa62d98c507e2e46.htm

Summary

Radosav Pušić, PhD

Sun Yat-sen, social reformer and Chinese revolution of 1911.

In the late nineteenth century, Asia experienced radical and irreversible changes. The period was marked by several conflicts: the Sino-French War (1884), the Sino-Japanese War (1894) and the Russo-Japanese War (1904–1905), but also by two uprisings in China itself, the Taiping Rebellion (1850–1864) and the Boxer Rebellion (1900). China found itself in an unenviable position. It was losing both its influence and its territories. The world powers of the time began to develop a strategy according to which a plan was made to divide China and take as many of its resources and as much of its wealth as possible. All the conflicts that China lost since the Opium Wars imposed unequal treaties, whose terms it struggled hard to fulfil. The impoverishment of the country and the people, hopelessness, shame caused by military defeats, loss of self-confidence, unfounded glorification of "Western" values, self-humiliation, natural disasters, a spirit of inferiority in relation to other more successful countries, etc., were only part of what was happening in Chinese society. That is why the role of the Chinese Revolution of 1911 is considered to be crucial for the radical change in the Chinese reality. The establishment of the Republic of China, and the importance of Sun Yat-sen in that historic event, is essential for understanding Chinese modernity.